

УДК 929Радов+343.8]:001.89

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.284

ВНЕСОК Г. О. РАДОВА У ФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

Супрун Микола Олексійович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
*Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова*
(54006, Україна, м. Миколаїв, вул. Никольська, 24,
e-mail: suprun62@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-4198-9527;

Аніщенко Вікторія Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри формування
та розвитку професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України,
Інститут професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,
e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-5062-3789
Researcher ID: AAC-5442-2021
Scopus-Author: 5720-8032-016

У статті здійснено комплексне дослідження науково-педагогічної спадщини Георгія Опанасовича Радова (1949–1999) – видатного українського вченого, педагога та організатора пенітенціарної освіти. Розкрито його внесок у формування сучасної пенітенціарної теорії та практики, зокрема визначення сутності пенітенціарного процесу як багаторівневого, системного та морально-етичного явища, що виходить за межі діяльності установ виконання покарань і охоплює широкий спектр соціальних інституцій. Особливу увагу приділено концепції духовного та релігійного виховання як ключового чинника ресоціалізації засуджених, що, на думку вченого, має стати стрижнем пенітенціарного процесу. Висвітлено його наукові праці, які заклали підґрунтя для розвитку вітчизняної пенітенціарної науки. Окремлено педагогічну діяльність Г. О. Радова, його авторські курси та методологічні орієнтири, спрямовані на формування критичного мислення студентів і поєднання теоретичних знань із практикою. Підкреслено актуальність ідей Г. О. Радова в умовах сучасних соціально-економічних

викликів та їхній вплив на розвиток пенітенціарної педагогіки, психології та дефектології. Зроблено висновок про необхідність подальшого осмислення та практичного втілення його наукової спадщини як важливого методологічного орієнтира для сучасної пенітенціарної науки й освіти в Україні.

Ключові слова: *Георгій Опанасович Радов, науково-педагогічна спадщина, пенітенціарна ідея, пенітенціарний процес, ресоціалізація засуджених, духовно-етичні засади, релігійне виховання, пенітенціарна педагогіка, пенітенціарна психологія, пенітенціарна освіта в Україні.*

G. O. RADOV'S CONTRIBUTION TO THE FORMATION OF PENITENTIARY THEORY AND PRACTICE IN UKRAINE

Suprun Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Special and Inclusive Education,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
(24 Nikolska Street, Mykolaiv, 54030, Ukraine,
e-mail: suprun62@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-4198-952;

Anishchenko Viktoriia, Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Department of Formation and Development Professional
Competence of the Personnel *of the State Criminal*
and Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-5062-3789
ResearcherID: AAC-5442-2021
Scopus-Author: 5720-8032-016

The article presents a comprehensive study of the scientific and pedagogical legacy of Heorhii Opanasovych Radov (1949–1999), an outstanding Ukrainian scientist, educator and organiser of penitentiary education. It reveals his contribution to the formation of modern penitentiary theory and practice, in particular, the definition of the essence of the penitentiary process as a multi-level, systemic and moral-ethical phenomenon that goes beyond the activities of penal institutions and covers a wide range of social institutions.

Particular attention is paid to the concept of spiritual and religious education as a key factor in the resocialisation of convicts, which, according to the scholar, should become the core of the penitentiary process. His scientific works, which laid the foundation for the development of domestic penitentiary science, are highlighted. The pedagogical activity of H. O. Radov, his author's courses and methodological guidelines aimed at forming critical thinking in

students and combining theoretical knowledge with practice are outlined. The relevance of G. O. Radov's ideas in the context of contemporary socio-economic challenges and their influence on the development of penitentiary pedagogy, psychology and defectology is emphasised.

The conclusion is made about the need for further reflection and practical implementation of his scientific heritage as an important methodological guideline for modern penitentiary science and education in Ukraine.

Key words: *Georgy Opanasovich Radov; scientific and pedagogical heritage; penitentiary idea; penitentiary process; resocialisation of convicts; spiritual and ethical foundations; religious education; penitentiary pedagogy; penitentiary psychology; penitentiary education in Ukraine*

Кінець XIX – початок XX ст. для Державної пенітенціарної служби України, колишнього центрального органу виконавчої влади України зі спеціальним статусом у сфері кримінально-виконавчої системи України, характеризувався пошуком науково обґрунтованих шляхів її реформування. Принагідно варто зазначити, що в основі пенітенціарної реформи в більшості цивілізованих країн світу завжди була людина-особистість, яка всім своїм життям демонструє істинне служіння пенітенціарній ідеї. Таким для поширення пенітенціарних ідей у країнах Європи у XIX столітті став відомий гуманіст, філантроп британець Джон Говард, який закінчив своє життя в місті Херсоні, захворівши на тиф під час відвідувань тамтешніх тюремних закладів.

У XX столітті до особистостей такого рівня в Україні можна віднести Георгія Опанасовича Радова – заслуженого юриста України, доктора філософії, кандидата юридичних наук, Президента Фонду сприяння пенітенціарній реформі ім. Дж. Говарда, генерал-майора внутрішньої служби, тодішнього ректора Київського інституту внутрішніх справ.

Науково-педагогічний спадок Г. О. Радова, його роботи, життєвий шлях нашої держави на думку про нього як про професіонала, ентузіаста своєї справи, який обрав для себе особисте завдання – відродження пенітенціарної ідеї в Україні.

Для усвідомлення актуальності його ідей необхідно звернути увагу на ситуацію, в якій знаходилась Україна на початку своєї незалежності. У 1996 році Правовий Директорат Ради Європи, вивчивши стан справ у кримінально-виконавчій системі України, чітко вказав на необхідність проведення рефор-

ми у цій сфері. Саме тому Г. О. Радовим була підготовлена доктринальна модель Закону України «Про пенітенціарну систему України», під час розроблення якої він використав результати дослідження пенітенціарної практики зарубіжних країн, історії становлення системи органів і установ виконання покарань в Україні, проблеми сучасної пенітенціарної практики [1, с.11]. Вказаний проєкт став першим на теренах колишнього СРСР. Його прогресивний характер передусім полягав у ідеї переходу від засад радянської виправно-трудової системи до системи виконання покарань нової за своїм змістом, тобто такої, що ґрунтується на цивілізаційних здобутках та досвіду, стандартах пенітенціарної діяльності в країнах Європи. На жаль, масштабність підходів щодо реалізації пенітенціарного процесу, вилучення з нього ідеологічної складової, елементів виправно-трудової системи з її каральною сутністю, не було оцінено належним чином як частиною практичних працівників, так і окремими науковцями. Проте, як засвідчив час, альтернативи в реформуванні пенітенціарної системи України за європейським зразком немає.

Однією з головних умов успішного реформування вітчизняної системи органів та установ виконання покарань Г. О. Радов вважав законодавче закріплення її статусу як самостійного органу державного управління. Аналізуючи постанову Кабінету Міністрів України від 26 квітня 1996 року № 456 «Про концепцію розвитку системи МВС України», яка передбачала варіант передачі системи органів і установ виконання покарань у підпорядкування Міністерству юстиції, він у своїх роботах обґрунтував необхідність створення на базі Головного управління виконання покарань, що на той час входило до структури МВС України, Державного пенітенціарного комітету саме як самостійного органу державного управління. Зокрема, в проєкті закону в розділі, присвяченому суб'єктам пенітенціарної системи, він чітко сформулював функції та завдання Державного пенітенціарного комітету як вищого органу управління пенітенціарною системою України. Така позиція як у той час, так і сьогодні вважається дискусійною. Проте, як свідчить вивчення тогочасного зарубіжного досвіду,

результатів соціологічних досліджень та наукових розробок, вона була в кінці 90-х років найбільш прийнятною.

Окрема увага в проєкті приділяється визначенню сутності пенітенціарного процесу як комплексного процесу управління, що виходить за межі діяльності системи установ та органів виконання покарань і мобілізує на досягнення спільної мети різні види соціальних інституцій, що можуть брати участь у ресоціалізації засуджених. Таке уявлення про пенітенціарний процес як про комплексний, системний, багаторівневий та багатофункціональний по своїй суті в наш час було підтримано науковцями та отримало подальший розвиток [2; 3].

Одним з важливих напрямів наукового пошуку Г. О Радова стало дослідження проблем засобів соціалізації осіб, особливо тих, що підтверджують свою ефективність навіть в умовах матеріальної скрути та дозволяють досягти вагомого виховного ефекту [4, с. 41]. У підсумку цієї роботи він дійшов висновку, що «головним чинником, який зумовлює зовнішній характер поведінки людини, є її внутрішній духовний стан ... і найбільш значним і, як свідчить досвід, ефективним, є релігійне виховання, особливо в контексті пенітенціарного процесу». Ухвалення цього, на перший погляд, простого та зрозумілого рішення і дозволив зробити визначальний для подальшого наукового пошуку та розбудови пенітенціарної системи України висновок, що «пенітенціарний процес, на відміну від кримінально-виконавчого або просто виховного процесу, не є проблемою суто юридичною або педагогічною, а в основі своїй перебуває в площині морально-етичного, духовного характеру. Його предметом є не злочинець, а людина, жива істота, яка має сприйматись не через юридичні, а морально-етичні, психологічні і педагогічні категорії, як носій певних соціальних відхилень і патологій, що зумовили злочинну поведінку та які необхідно усунути» [4; с. 48].

І саме тому, на його думку, стрижень пенітенціарного процесу утворює внутрішньоособиста духовно-розумова діяльність засудженого із переоцінки своїх вчинків і життєвих орієнтирів, визнанні їх такими, що не відповідають високому призначенню людини в цьому світі, усвідомленні своєї власної

провини і засвоєнні як особисто значущих, загально визнаних соціальних і духовних цінностей. І головним при цьому стало виведення аксіоми, що «в умовах повної кризи державних інституцій соціалізації і відсутності адекватних механізмів впливу на суспільну свідомість релігія і церква стали єдиною владою, що добровільно визнається людиною. Священник став не тільки символічною фігурою, а й особою, яка заслуговує на довіру та не має меркантильного інтересу. Тільки взявши на озброєння пастирську, а не начальницьку роль, спираючись на норми християнської моралі, пенітенціарний персонал спроможний повернути злочинця до морального відродження і врятувати суспільство від остаточного краху моралі» [4; с. 49].

Ці ідеї, висловлені в 90-х роках минулого століття, в наш час набувають усе більшої актуальності, особливо в умовах поглиблення економічної і соціальної кризи в українському суспільстві та у сфері державного управління. Вказані позиції мають своє продовження в сучасних дослідженнях проблем пенітенціарної теорії та практики. За результатами досліджень, проведених О. В. Романенком, та за оцінками працівників кримінально-виконавчої системи, діяльність релігійних і благодійних організацій є ефективною та необхідною в процесі ресоціалізації засуджених [5, с. 190–191; 3, с. 13]. Саме тому обґрунтовується доцільність запровадження в установах виконання покарань на постійній основі інституту тюремних священників. Також розробляється «Положення про представників релігійних організацій в установах виконання покарань», яке має чітко закріпити організаційно-правові умови здійснення духовного наставництва в установах виконання покарань [3, с. 15–16].

Як вже зазначалося, на окрему увагу заслуговує підготовлена Г. О. Радовим книга «Пенітенціарна ідея: думки на тему» [6]. У свій час вона стала знаковою, оскільки була фактично єдиним джерелом знань про іншу, не радянську виправно-трудова систему виконання покарань. Опублікована ця праця була у 1997 році, саме тоді, коли в Україні на порядку денному постало питання визначення засад, на яких би проходило ре-

формування системи органів та установ виконання покарань, залишених після розвалу СРСР.

За своїм змістом кожний розділ книжки містить унікальні матеріали, що в Україні державною мовою були опубліковані вперше. Зокрема, матеріали розділів «Філософські основи пенітенціарної ідеї» та «Про вихідні засади розбудови пенітенціарної системи» фактично окреслили нову ідею розбудови оптимальної системи виконання покарань, що відповідає інтересам суспільства, загально визнаними людським цінностям, суспільній безпеці і нормам християнської моралі – пенітенціарної системи.

Безумовний інтерес викликають матеріали про рішення міжнародних тюремних конгресів [6, с. 197–278], які на монографічному рівні за весь час української незалежності так і не були належним чином вивчені. Вказані рішення свого часу стали квінтесенцією наукової думки та пенітенціарної практики.

На окреме вивчення заслуговує бібліографія [6, с. 278–286]. Вона містить дані про джерела, які раніше не досліджувались українськими науковцями і, фактично, були вилучені з наукового обігу з ідеологічних причин. Навіть просте ознайомлення з ними дозволяє зробити висновок про масштабність проведеної роботи щодо їх повернення для сучасної юридичної науки. Саме тому підготовлена Г. О. Радовим книга може розглядатись як ідейний дороговказ у проведенні пенітенціарної реформи в Україні.

Будучи неординарною особистістю, Г. О. Радов поряд із різноплановою законотворчою діяльністю постійно прагнув до особистісного професійного зростання. На наш погляд, особливо плідною була його праця на кафедрі загальноюридичних наук Київського інституту внутрішніх справ, де він пройшов шлях від викладача до її керівника.

Обґрунтовано відстоюючи значущість історико-правових знань для фахового становлення фахівців у галузі пенітенціарії, ним були розроблені і впроваджені в навчальний процес оригінальні авторські курси, унікальні для пострадянського простору з «Теорії пенітенціарії» та «Історії пенітенціарної системи України».

Працюючи над розробкою науково-методичного забезпечення зазначених навчальних дисциплін, а також над докторською дисертацією, що була присвячена питанням реформування пенітенціарної системи держави, яку вчений не встиг захистити через свою трагічну смерть від наслідків автомобільної аварії, Г. О. Радов багато уваги приділяв популяризації юридичних надбань минулого. Так, за його ініціативою курсанти та слухачі мали змогу вивчати оригінальні джерела XVIII–XX століть. Зазначимо, що до кожного документа з історичної спадщини минулого вчений написав оригінальні вступні статті, що давали змогу сформувати у слухачів більш повну уяву про саму працю і про історичну епоху, в якій вона побачила світ. Зокрема, для забезпечення курсу «Теорія пенітенціарії» було підготовлено до друку серію репринтних видань під загальною назвою «Бібліотечка «Антологія пенітенціарної думки», до якої входили праці видатних учених-гуманістів, які стали основою пенітенціарної науки [7].

Також спільно зі своїм учнем І. І. Резніком для навчального курсу з «Історії пенітенціарної системи України» було підготовлено унікальне видання, перше за таким змістом в Україні – «Хрестоматію з історії пенітенціарної системи України». До неї увійшли витяги з нормативно-правових актів, що регламентували виконання кримінальних покарань, починаючи з часів Давньої Русі і завершуючи XX століттям. Більшість із цих джерел права фактично вперше були представлені на широкий загал як для вивчення, так і для використання в навчальному процесі у вищих навчальних закладах юридичного профілю [8; 9; 10].

Автори статті мали нагоду оцінити педагогічну майстерність ученого і як лектора. Його заняття відрізнялись неординарністю викладу навчального матеріалу. Головна мета, яку сповідував цей педагог під час проведення занять, – це вироблення в учнів прагнення до критичного сприйняття інформації. Проводячи заняття, він завжди наголошував на необхідності поєднання теоретичних і практичних знань. Ідейним девізом у цьому процесі Г. О. Радов вважав слова професора Київського університету ім. Св. Володимира Д. І. Тальберга,

проголошені ще у 1876 році: «... тюрма має справу із внутрішнім світом людини, з моральними хворобами і аномаліями, тому знання психологічні, безумовно, необхідні для успіху» [11, с. 64]. Зазначимо, що цей методологічний орієнтир став головним у процесі підготовки психологів для пенітенціарних установ. Також Г. О. Радов всіляко сприяв розвитку нового наукового напрямку – пенітенціарна дефектологія.

Особливо значущим для вітчизняної пенітенціарної теорії та практики став період професійного життя Г. О. Радова на посаді ректора Київського інституту внутрішніх справ (далі – КІВС) у 1995–1999 роки. Як влучно зазначив з приводу призначення Георгія Опанасовича на цю посаду академік В. М. Синьов: «...вперше ректор є і лектор». Головним досягненням Г. О. Радова як ректора було створення потужної команди однодумців – знаних учених у галузі пенітенціарної теорії і фахівців-практиків. На особливу увагу заслуговували: перший проректор з навчальної роботи В. М. Синьов, проректор із наукової роботи О. П. Северов, проректор по роботі з персоналом В. В. Коваленко, начальник кафедри психології та педагогіки О. В. Беца, начальник кафедри кримінально-виконавчого права С. Я. Фаренюк, начальник навчального відділу М. В. Клімов, учений секретар вченої ради КІВС Д. О. Ніколенко, начальники факультетів, доценти В. І. Кривуша, А. В. Кирилук, І. С. Сергєєв, педагоги-практики: В. О. Кондратьєв, В. І. Ковалець, В. М. Любченко, В. В. Сулицький та багато інших талановитих фахівців.

Головним орієнтиром у роботі ректора була розбудова КІВС на засадах світових освітніх традицій. Реалізувалася мрія вченого про створення «Пенітенціарної академії», що являє собою інтеграцію вищої освітньої підготовки із всіма іншими етапами підготовки і перепідготовки пенітенціарних кадрів – від «першопочаткової» до ад'юнктури та докторантури. Таким навчально-науковим центром стала Пенітенціарна академія України.

У його планах було відкриття декількох спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, зокрема з кримінально-виконавчого права і юридичної психології та педагогіки, що

теж стало реальністю. Ним було започатковано випуск в Україні фахового наукового видання «Проблеми пенітенціарної теорії та практики». Як головний редактор зазначеного наукового збірника Г. О. Радов залучав до роботи в редакційній колегії та до авторського колективу провідних учених, практичних працівників пенітенціарних установ. Навколо видання формувалася когорта наукової молоді, основу якої становили представники наукової школи ректора – Є. М. Бодюл, А. О. Галай, С. В. Кушнар'єв, К. М. Муравйов, В. М. Пуйко, О. В. Романенко, І. І. Резнік, В. В. Стаднік та ін., які і сьогодні гідно продовжують наукові традиції свого вчителя.

Вагомим напрямом творчої діяльності тогочасного колективу КІВС стала його співпраця з міжнародними інституціями. Зокрема, був налагоджений тісний зв'язок із посольством Великої Британії. За ініціативи ректора британські колеги започаткували стажування педагогів у спеціалізованих навчальних закладах і пенітенціарних установах цієї країни. Посольство надало вагому допомогу у створенні музею Джона Говарда – свого співвітчизника, який багато зробив для втілення в життя ідей гуманізації утримання засуджених в нашій країні у XVIII ст.

З метою розбудови пенітенціарної освіти ректор багато зусиль докладав до налагодження співпраці зі спорідненими закладами освіти та науковими установами системи Академії правових наук України та Академії педагогічних наук України.

Вбачаючи в позааудиторній роботі логічне продовження навчальних занять вихованців, Г. О. Радов започаткував систему виховання майбутніх офіцерів у позанавчальний час. Так, курсанти були задіяні до широкої мережі наукових гуртків, в яких під керівництвом провідних учених мали змогу набути навички самостійної наукової роботи. Набула широкого розмаху художня самодіяльність, зокрема хор Інституту під керівництвом Р. В. Давидової – дружини ректора, який неодноразово ставав переможцем Всеукраїнських конкурсів. «Клуб веселих і кмітливих» багато років був лідером в Лізі силових структур «Зірки на погонах».

Здійснюючи перші кроки у вивченні життєвого шляху, зокрема, науково-педагогічної спадщини генерал-майора внут-

рішньої служби, заслуженого юриста України Георгія Опанасовича Радова (02.02.1949 – 27.06.1999), можна дійти висновку, що істинні масштаби здійсненого цією неординарною людиною потребують ще більшого і всебічного осмислення, і саме головне – втілення в життя.

Час невпинно летить... Уже понад четверть століття немає серед нас цієї неординарної Особистості – Георгія Радова, але є його ідеї та його чисельні послідовники – носії цих ідей.

Науково-педагогічний колектив флагмана сучасної пенітенціарної науки – Пенітенціарної академії України всіляко успішно продовжує дослідження актуальних питань пенітенціарної науки та практики, в яких першочерговим методологічним орієнтиром є вивчення наукової спадщини нашого Вчителя – Георгія Опанасовича Радова.

Список використаних джерел

1. Радов Г. О. Доктринальна модель Закону України «Про пенітенціарну систему України». *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1997. № 1 (2). С. 11–53.

2. Ягунов Д. В. Державне управління пенітенціарною системою України: механізми ресоціалізації засуджених : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.02 / Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Одеса, 2004. 20 с.

3. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 19 с.

4. Радов Г. О. Формування духовності засуджених у контексті пенітенціарного процесу. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 1998. № 1 (3). С. 39–48.

5. Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука : монографія. Харків : Харків юридичний, 2008. 294 с.

6. Радов Г. О. Пенітенціарна ідея: думки на тему. Київ : Леся, 1997. 288 с.

7. Бентам Ієремія. Паноптика : репринтне видання. Випуск III–IV / Г. О. Радов (відп. за вип.). Київ : РВВ КІВС при НАВС, 1998. 60 с.

8. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України : в 2 т. / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік ; КІВС. Київ : РВВ КІВС, 1998. Т. 1. Ч. 1. 414 с.

9. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України : в 2 т. / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік ; КІВС. Київ : РВВ КІВС, 1998. Т. 1. Ч. 2. 402 с.

10. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України : в 2 т. / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резнік. Київ : ВД «Говард Пресс», 1999. Т. 2. Ч. 1. 456 с.

11. Тальберг Д. И. Тюремная литература и тюремноеведение. М. : Универ. Типография, 1876. 64 с.

12. Супрун М. О., Пуйко В. М. Життєвий шлях генерала Георгія Радова: відродження духовності ув'язнених як особисте завдання // Супрун М. О. *Мої науково-педагогічні стежки* : вибрані публікації. Київ : КДА, 2023. С. 75–81.

References

1. Radov, G. O. (1997), "Doctrine model of the law «On the penitentiary system of Ukraine", *Problems of penitentiary theory and practice*, № 1 (2), pp. 11–53.

2. Yagunov, D. V. (2004), State administration of the penitentiary system of Ukraine: mechanisms of resocialization of convicts: abstract. Dissertation of Candidate of Law: 25.00.02, Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Odesa.

3. Romanenko, O. V. (2004), Penitentiary function of a democratic legal state and the role of civil society in the mechanism of its implementation : abstract. Dissertation of Candidate of Law: 12.00.08, National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv.

4. Radov, G. O. (1998), "Formation of spirituality of convicts in the context of the penitentiary process", *Problems of penitentiary theory and practice*, № 1 (3), pp. 39–48.

5. Bogatyrev, I. G. (2008), Ukrainian penitentiary science : monograph, Kharkiv Legal, Kharkiv.

6. Radov, G. O. (1997), Penitentiary idea: Thoughts on the topic, МР „Lesya”, Kyiv.

7. Bentham, Jeremiah (1998), Panopticon: Reprint edition. Issue III–IV, G. O. Radov (reprint for issue), RVV KIVS at the Ministry of Internal Affairs, Kyiv.

8. Textbook on the history of the penitentiary system of Ukraine (1998), in 2 vols., T. 1, Part 1, Compiled by G. O. Radov, I. I. Reznik, RVV KIVS, Kyiv.

9. Textbook on the history of the penitentiary system of Ukraine (1998), in 2 vols., Т. 1, Part 2, Compiled by G. O. Radov, I. I. Reznik, RVV KIVS, Kyiv.

10. Textbook on the history of the penitentiary system of Ukraine (1999), in 2 vols., Т. 2. Part 1, Compiled by G. O. Radov, I. I. Reznik, VD „Howard Press”, Kyiv.

11. Talberg, D. I. (1876), Prison literature and prison studies. Works, Univer. Typography, M.

12. Suprun, M. O., Puiko, V. M. (2023), "Life path of General Georgy Radov: revival of the spirituality of prisoners as a personal task", In the book M. O., Suprun *My scientific and pedagogical paths: selected publications. Collection of works*, KDA, Kyiv.

Дата першого надходження статті до видання: 03.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.01.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.